

KÂ'BÎ (الكعبى)

Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed
b. Mahmûd el-Belhî el-Kâ'bî
(ö. 319/931)

Mu'tezile âlimlerinden,
Kâ'biyye fırkasının reisi.

273 (886) yılında Belh'te doğdu. Kabile-sine nisbetle Kâ'bî, doğduğu şehre atfen Belhî diye anılır. Tahsil için gittiği Bağ-dat'ta uzun süre kaldı, bu esnada Ebü'l-Hüseyn el-Hayyât'tan kelâm ve Müber-red'den nahiv dersleri aldı. Bağdat'tan ayrıldıktan sonra da Hayyât'la mektupla-şarak görüş alışverişinde bulundu. Genç-liğinde Zeydiyye'nin Taberistan temsilcisi Muhammed b. Zeyd'in hizmetine girdi. Bir ara Sâmanîler'in Horasan valisi Ah-med b. Sehl el-Mervezî'nin yardımcılığını yaptı. Ahmed b. Sehl'in ayaklanması sıra-sında bir süre hapsedildiği de İbnü'l-Cerrâh Ali b. İsmâ'nın aracılığıyla hapisten kurtuldu. Çeşitli şehirleri dolaştıktan son-ra Nesef'te müderrislikle görevlendirildi. 1 Şâban 319'da (19 Ağustos 931) Belh'te vefat etti. Zeki, hazırcı ve cömert bir kimse olan Kâ'bî kelâm, Arap dili, hadis, fıkıh, tefsir gibi İslâmî ilimlerle Yunan fel-sefesi konusunda eserler yazdı. Daha çok Irak yöresinde meşhur olan Kâ'bî'yi sevenler bulunduğu gibi Belhli muhafaza-kâr çevrelerce zındıklıkla suçlandığından onu eleştirenler de vardır. Çok sayıda öğ-renci yetiştirmiş olup Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, İbn Şihâb el-Belhî, Hâdî-İle-hak Yahyâ b. Hüseyin ve Ebü'l-Hasan el-Ahdeb bunlardan bazılarıdır.

Hakkında verilen bilgilerden anlaşıldı-ğına göre Kâ'bî, fıkıhta Hanefî olmakla birlikte Mu'tezile çevresinde insanlara ön-derlik yapan bilge bir kişi diye kabul edil-miş, Mâtürîdî tarafından eleştirilmiş, Ebü İshak el-İsferâyînî gibi bazı Eş'arîler'ce bilgisizlikle itham edilmiş, İbnü'r-Râvendî ve Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî ile tartışmalar yapmıştır. Ancak Mâtürîdî'de görüldüğü gibi Ka'bî'nin de zındıklıkla suçlanan İbnü'r-Râvendî'ye karşı hocası Ebü'l-Hüseyn el-Hayyât kadar sert ten-kitlerde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Mu'tezile âlimleriyle de görüş ayrılığı için-de olan Kâ'bî özellikle Ebü Ali el-Cübbâ'tı-ya yönelik tenkitler yapmış, irade sıfatı ve aslah konularında müstakil reddiyeler kaleme almıştır.

Kâ'bî, Mu'tezile'nin Bağdat ekolüne bağlı Kâ'biyye fırkasının reisidir. Cübbâ'tı-nin Basra ekolü içindeki yeri ne ise Kâ'bî-

nin Bağdat ekolündeki mevkii de odur. Ancak Mâtürîdî, Ebü Reşid en-Nisâbü'rî ve Kâdî Abdülcebbar'ın günümüze ulaşan eserlerinde kendisinden yapılan nakiller bir araya getirilip görüşleri yeniden orta-ya konulmadıkça onun düşünce sistemi-nin tam olarak anlaşılması mümkün gö-rünmemektedir. Kâ'bî'yi Basra Mu'tezile-si'nden ayıran ve Bağdat ekolüne men-sup birçok âlimden farklı kılan görüşlerin-den bazıları şöyle sıralanabilir: Bilgi bir şeyin mahiyetine uygun olan inançtır. Mütevâtir haber akli bilgi içinde mütalaa edilebildiği gibi zihnin kavrayamadığı bil-giler de bulunabilir (Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 5). Cevherler, renk dışındaki bütün arazlardan soyutlanıp benzerlik veya fark-lılık arzedebilir. Âlemde boşluk yoktur. Dünya yuvarlaktır, ancak feleğin merke-zinde bulunduğu için sükûn halindedir. Ma'dûm cevher veya araz değildir. Ruh mekân işgal etmeyen bir cevherdir (Ebü Reşid en-Nisâbü'rî, s. 29, 38, 47, 100, 192). Tevhid, Allah'ın bir olduğunu kabul et-mekten ziyade nesne ve olayların yaratıcısı olduğuna inanmayı gerektirir. Varlığı kendinden, zaman ve mekân bakımından birbirinin aynı, birini diğerinden ayıran özel bir mahiyeti bulunmayan iki ilâh tas-avvur etmenin aklen mümkün bulunma-ması Allah'ın birliğini kanıtlar. O'nun irade sahibi olması ise bir şeyi bilen, emre-den ve yaratmaya güç yetiren anlamına gelir. Allah'ı görmek O'nu bilip idrak et-mek demektir. Allah görülemez olduğun-dan Hz. Mûsâ, Allah'ı değil O'na delâlet eden bir âlemeti kendisine göstermesini istemiştir. İlâhî sıfatlar sadece insanların yaptığı isimlendirmelerden ibarettir. İlah zâtıyla yani zâtından dolayı âlim ve kâdirdir. Mekânları bilmesi ve koruması anlamında Allah'ın her yerde bulundu-ğunu söylemek mümkündür. Kullanın fiille-rini dilemesi onlardan razı olması demektir, Allah bu mânada mürid değildir. İlâhî isimler sadece vahiyle bilinir. Kur'an levhi mahfûzda yaratılmıştır. İnsanların oku-yup dinlediği ve yazdığı lafızlar Kur'an'ın kullara indirilen bir benzeridir. Peygam-berler nübüvvetten önce de mucize gös-terebilirler. Cennet ve cehennem yaratıl-mış olabilir, böyle ise kıyamet kopunca ye-niden yaratılırlar. Her taat imandan olup terkedilmesi halinde fâsık diye adlandı-rılmayı gerektiren fiiller buna dahildir. Fâsık ise mümin diye isimlendirilemez. İmâmet konusunda Zeydîler'e yakın gö-rüşleri savunan Kâ'bî, ilk dönem Şîfîler'i-nin Hz. Ebü Bekir ve Ömer'in hilâfetini ka-bul ettiğini ileri sürer (Kâdî Abdülcebbar, *Teşbitü delâ'ili'n-nübüvve*, I, 62-63; Kâ-

bî'nin kelâmî görüşleri ve tenkidi için ayrıca bk. Mâtürîdî, s. 405).

Eserleri. Kâ'bî'nin günümüze iki eseri ulaşmıştır. 1. *el-Makâlât*. Mu'tezile mez-hebiyle ilgili kısmı Fuad Seyyid tarafından neşredilmiştir (*Fazlü'l-i'tizâl ve Tabakâ-tü'l-Mu'tezile* içinde, Tunus 1393/1974, s. 63-119). 2. *Qabûlü'l-aḥbâr ve ma'rife-tü'r-ricâl* (nşr. Ebü Amr el-Hüseynî, Bey-rut 2000). Kaynaklarda bunların dışında tefsir, hadis, kelâm, tarih, tabakat, felse-fe, ontoloji ve cedel ilimlerine dair yazıl-mış kırka yakın eser ona nisbet edilme-kte olup bunların başlıcaları şunlardır: *Evâ-'ilü'l-edille*, *Teḥzîbü'l-cedel* (*el-Cedel ve âdâbü ehlîh ve taḥḫu ilelîh* ile aynı eser olmalıdır), *el-İstidlâl bi's-şâhid 'ale'l-gâ'ib*, *Fi Hucciyeti aḥbârî'l-âḥâd*, *Fi't-Tevellüd ve ef'âli't-ṭubâc*, *el-Esmâ' ve'l-aḥkâm*, *en-Naḫḫ 'ale'r-Râzî fi'l-İlmi'l-ilâhî*, *en-Nihâye fi'l-aḫlâḫ 'alâ Ebî 'Alî*, *Naḫḫu Kitâbi Ebî 'Alî fi'l-irâde*, *Te'yî-dü Ebî'l-Hüzeyl fi'l-i'câz*, *el-İntikâd fi'l-'ulûmi'l-ilâhiyye 'alâ Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî*, *el-Mesâ'ilü'l-vâ-ride fi'l-'ac*, *İslâḫu ḡalaṭi İbni'r-Râ-vendî*, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, *Müteşâbihü'l-Kur'an*, *Ṭabakâtü'l-Mu'tezile*, *Târîḫu Belḫ*, *Târîḫu Nisâbü'r*. Müellifin tefsire dair eserinin on iki cilt olduğu, *'Uyânü'l-mesâ'il*'in ise dokuz ciltten ibaret bu-lunduğu kaydedilir (Safedî, XVII, 26).

BİBLİYOGRAFYA :

Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 230, 358, 557; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Teḫîd*, s. 405; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîḫ*, I, 135; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Te-ceddud), s. 219; Ebü Reşid en-Nisâbü'rî, *el-Mesâ'il fi'l-hilâf beyne'l-Başriyyîn ve'l-Bağdâdiyî-yîn* (nşr. Ma'n Ziyâde-Rıdvân es-Seyyid), Beyrut 1979, s. 29, 38, 47, 100, 192; Kâdî Abdülceb-bâr, *el-Muḡnî*, IV, 318; VIII, 3-4; XI, 310; XII, 25, 41, 202-203; XIV, 55, 61; XXI/II, s. 176, 184; a.mlf., *Ṭabakâtü'l-Mu'tezile* (*Fazlü'l-i'tizâl ve Ṭabakâtü'l-Mu'tezile* içinde, nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 195, 297; a.mlf., *Teşbitü delâ'ili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerîm Osman), Beyrut 1386/1966, I, 62-63; Bağdâdî, *el-Fark* (Kevserî), s. 107, 108-110; a.mlf., *Uşûlü'd-dîn*, Beyrut 1401/1981, s. 5, 56, 96, 103, 109, 146; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), II, 385; III, 52-53, 145; V, 71; Hatîb, *Târîḫu Bağdâd*, IX, 384; İs-ferâyînî, *et-Teḫsîr* (Hût), s. 84-85; Nesefî, *Teḫsî-ratü'l-edille* (Salamé), II, 957; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 76-78; a.mlf., *Nihâyetü'l-ikdâm fi 'ilmi'l-keḫâm* (nşr. A. Guillaume), London 1934, s. 101, 175, 238, 240, 341, 343; Zehebî, *A'lâ-mü'n-nübela'*, XIV, 313; Safedî, *el-Vaḫî*, XVII, 25-27; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessîrîn* (Lecne), I, 229-230; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân* (nşr. M. Abdurrahman el-Mar'aşî), Beyrut 1416/1995, III, 716-719; *Keşfü'z-zunûn*, I, 200, 290, 345; II, 376, 1758, 1782; Brockelmann, *GAL*, I, 363; *Suppl.*, I, 343, 619; *Hediyetü'l-'arifîn*, II, 444; Albert N. Nader, "al-Balkhî", *ELP* (Ing.), I, 1002-1003; Josef van Ess, "Abu'l-Qâsem al-Belkî al-Kâ'bi", *EI*, I, 359-362; Abbas Ziryâb, "Ebü'l-Kâsım-ı Belhî", *DMBİ*, VI, 151-156.

